

Урок №2. Основні види складнопідрядних речень. Розділові знаки в складнопідрядному реченні.

Тип уроку: урок засвоєння нового матеріалу.

Мета уроку:

освітня: поглибити знання учнів про складнопідрядне речення, ознайомити школярів із основними видами підрядних речень, зі способами розрізнення сполучників і сполучних слів, формувати практичне вміння розрізняти з'ясувальні, означальні та обставинні підрядні частини, ставити до них питання від головних частин, з'ясовувати місце підрядної частини щодо головної, креслити схеми складнопідрядних речень та пояснювати їх за допомогою правил;

розвивальна: розвивати творче та логічне мислення, увагу;

виховна: виховувати повагу до духовних цінностей, історичних традицій свого народу.

Пояснювальна записка до уроку №2.

Урок №2 складається з теоретичного матеріалу до теми “Основні види складнопідрядного речення, розділові знаки у ньому”, практичних завдань (мовного аналізу), презентації та тесту для самоконтролю (12 завдань різного формату: з вибором однієї правильної відповіді, з вибором кількох правильних відповідей, на встановлення відповідності, з короткою відповіддю). З метою формування практичного вміння розрізняти види складнопідрядних речень на початку уроку учням пропонується виконати вправу “Синтаксичний конструктор” (відновити поданий текст, уставивши на місця пропуску подані в довідці сполучники підрядності). У розділі “Цікава теорія” пропонується теоретичний матеріал, а також приклади до нього. Основна частина заняття присвячена практичному відпрацюванню видів складнопідрядних речень та пунктуаційному практикумові. Серед завдань для мовного аналізу є письмовий пунктуаційний практикум, що являє собою постановку розділових знаків у реченнях. Презентація до уроку включає в себе візуальну підтримку до опрацювання теоретичного матеріалу та практичних завдань (слайди 2 – 5). З метою контролю набутих знань, умінь та навичок з теми наприкінці уроку пропонується тести для самоконтролю (12 завдань різного формату).

Рекомендації щодо опрацювання уроку №2.

1. Ознайомтеся з темою та метою уроку.
2. Виконайте завдання “Синтаксичний конструктор” (відновити поданий текст, уставивши на місця пропуску подані в довідці сполучники підрядності).
3. Опрацюйте теоретичний матеріал у розділі “Цікава теорія”.
4. Самостійно виконайте практичні завдання у розділі “Мовний аналіз”.
5. Перегляньте запропоновану презентацію до уроку, щоб знайти візуальну підтримку до теоретичного матеріалу та завдань.
6. Якщо виникли складнощі з виконанням практичних завдань на мовний аналіз, ще раз перегляньте теоретичний матеріал та приклади до нього.
7. Перевірте свої знання за допомогою тесту для самоконтролю №2, який надано у двох форматах: pdf (наприкінці заняття) та тестів у системі он-лайн <https://www.moodle.hneu.edu.ua/course/index.php?categoryid=35>

Відомості про практичне застосування.

Наприкінці уроку учні *зможуть* самостійно відрізняти складнопідрядні речення від простих та інших видів складних синтаксичних конструкцій, розмежовувати різні види складнопідрядного речення, правильно розставляти розділові знаки у таких конструкціях; *навчатися* працювати з мовним матеріалом, знаходити та аналізувати речення у художніх

текстах, конструювати та будувати речення за їх частинами, вільно використовувати такі конструкції в мовленні.

СИНТАКСИЧНИЙ КОНСТРУКТОР

Відновити текст, уставивши потрібні за змістом сполучні слова чи сполучники підрядності з довідки.

...танули сніги і зі стріх капала вода,можна було на повні груди вдихнути цілющого весняного повітря, молодого чумака вабила мандрівка. З діда-прадіда серед українців жило глибоке зацікавлення до соляного промислу, ...займались чумаки.

... весна була ранньою, вирушали чумаки в дорогу після Великодня. Бувало, вибиралися з села до свят, ...через місяць повернутися на тихі зорі, на ясні води.

Довідка: Щоб, коли, яким, якщо.

ЦІКАВА ТЕОРІЯ

Складнопідрядне речення (СПР) – це речення, частини якого нерівноправні за змістом і поєднані сурядним зв'язком за допомогою сполучників підрядності або за допомогою сполучного слова.

Серед складнопідрядних речень виділяються три основних види:

- складнопідрядні речення з підрядними означальними;
- складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними;
- складнопідрядні речення з підрядними обставинними.

Складнопідрядне речення	Приклади
підрядне означальне	<i>Для нас тоді був цілий світ, як вимріяна казка (П.Карманський)</i>
підрядне з'ясувальне	<i>Щасливий, хто сні має милі (Л.Українка)</i>
підрядне обставинне	<i>Малі дерева схожі на дорослих, як діти на своїх батьків (М.Сингаєвський)</i>

Складнопідрядні речення з підрядними означальними

Підрядні означальні речення – це підрядні речення, які відповідають на питання який? яка? яке? які? і залежать від одного з членів речення, вираженого іменником або іншою частиною мови в ролі іменника.

Підрядні означальні речення приєднуються до головного речення за допомогою сполучних слів *який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, коли* та *сполучників щоб, як, ніби, наче, неначе*: *А справжня слава – це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесе (Л. Костенко).*

У наведеному прикладі підрядне речення приєднується до головного сполучним словом *що*. Воно є підметом підрядного речення (його можна замінити на сполучне слово *яка*, а також на *вона, жінка*).

Окремо виділяються **займенниково-означальні речення**, які пояснюють член головного речення, виражений займенником *той*, вжитим у значенні іменника: *Те, що було, минулося, І знову не буде (Т.Шевченко)*.

Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними

Підрядні з'ясувальні речення- це підрядні речення, які відповідають на питання відмінків і пояснюють присудок у головному реченні.

Вони приєднуються до головного речення за допомогою сполучних слів *хто, що, який, чий, котрий, де, куди, звідки, коли, відколи, як* та сполучників *що, як, щоб, ніби, мов, наче, неначе*.

Сполучне слово є членом підрядного речення і вимовляється з підкресленою інтонацією: *З дороги видно було, як вився у низині кривульками глибокий та каламутний Прут (М.Коцюбинський)*.

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними

Підрядні обставинні речення- це підрядні речення, які відповідають на ті ж питання, що й обставини в простому реченні.

Вони поділяються на підрядні *місця, часу, способу дії, порівняльні, міри та ступеня, причини, мети, умовні, допустові, наслідкові*.

Підрядне обставинне речення	Приклади
місця	<i>Будь там, де ти є</i>
часу	<i>Він почекав, поки вагон зрушив з місця</i>
способу дії і ступеня	<i>Кожен живе так, як він хоче</i>
порівняльне	<i>Хмари насувалися, наче великі хвилі</i>
причини	<i>Я зробив це через те, що люблю.</i>
мети	<i>Ми приїхали сюди, щоб відпочити</i>
умовне	<i>Якщо добре попрацюєш, одержиш нагороду</i>
допустове	<i>Хоч і не рідний він, але добра душа</i>
наслідкове	<i>Вже ніч, так що краще не виходь</i>

Система розділових знаків у СПР

Коми ставляться

- Між частинами складнопідрядних речень, що мають свої синтаксичні центри. Наприклад: Ой вербо, вербо, де ти росла, що твоє листячко вода знесла? (Народна творчість).

Коми не ставляться

- Якщо підрядна частина починається з частки не. Наприклад: Якби ти знав не коли телефонували, а що переказували.
- Якщо підрядна частина складається з одного слова. Наприклад: Щось тобі переказували, та не знаю що.
- Якщо підрядні однорідні частини пов'язуються одиничним єднальним або розділовим сполучником. Наприклад: Спитайте, коли відбудеться концерт і скільки коштує квиток.

Крапка з комою ставляться

- Між ускладненими або віддаленими за змістом частинами може ставитися крапка з комою. Наприклад: Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями; коли обважнілі колоси черкаються об голову, об вуха; коли ниви поцяцьковані синіми волошками та червоними маківками. (І. Нечуй-Левицький).

Тире або кома і тире ставляться

- Якщо у допустовому складнопідрядному головна частина вимовляється з різким підсиленням тону (з метою інтонаційного і смислового її виділення), то між частинами складнопідрядного речення ставиться кома і тире. Наприклад: Скільки б ми таких кубків гірких не пили, - ще зостанеться ціле море. (Лєся Українка).

Двокрапка ставиться

- Двокрапка замість коми може ставитися, якщо в головній частині є слово, що вимагає роз'яснення. Наприклад: Лисичка подала у суд таку бомагу: що бачила вона, як попелястий Віл на панській винниці пив, як мошенник, брагу, їв сіно, і овес, і сіль. (Л. Глібов).

МОВНИЙ АНАЛІЗ

Перепишіть, поставте розділові знаки. Підкресліть граматичні основи. Накресліть схеми речень. Визначте вид підрядної частини.

1. Він упивався весняним повітрям і тими пахощами чорної вогкої землі що були йому найкращі над усі пахощі (М. Коцюбинський).
2. В кім юная душа той не сивіє з горя (П. Тичина).
3. Тільки той ненависті не знає хто цілий вік нікого не любив (Лєся Українка).

Розподіліть обставинні сполучники за значеннями: коли б, бо, як тільки, щоб, якщо, незважаючи на те що, хоч, наче.

Синтаксична анкета (дайте відповідь на запитання у формі складнопідрядного речення з указаним у дужках видом підрядного).

- Що ти знаєш про свій народ? (З'ясувальне)
- Навіщо тобі треба вчитися? (Обставинне мети)
- Які люди твої батьки? (Означальне)
- Де ти любиш найбільше бувати? (Обставинне місця)
- Що б ти зробив для держави, якби мав таку можливість? (Порівняльне)

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1-6 мають ОДИН варіант відповіді.

1.Складнопідрядними називаються речення, що складається з двох...

- А) нерівноправних частин, з'єднаних сполучником або сполучним словом;
- Б) рівноправних частин;
- В) рівноправних або нерівноправних частин, з'єднаних інтонаційно.

2. Підрядна частина у СПР може стояти:

- А) лише на початку речення;
- Б) лише після головної частини;
- В) перед, після, у середині головної частини.

3. За значенням і будовою СПР поділяються на такі види:

- А) означальні, з'ясувальні, обставинні місця;
- Б) означальні, обставинні часу, наслідкові;
- В) означальні, з'ясувальні, обставинні;
- Г) означальні, з'ясувальні, порівняльні.

4. Яке з наведених речень є СПР із з'ясувальною частиною?

- А) Хто може випити Дніпро, хто властен виплескати море?
- Б) Груша стара ніяк не може збагнути, чому ж тепер така довга осінь?
- В) Поглянь, уся земля тремтить в палких обіймах ночі.
- Г) Я знаю: кожній дитині потрібна ласкава увага батьків.

5. Серед наведених речень визначте СПР з підрядним означальним.

- А) Мов тихоплинь ріки, розплилася музика: вона одразу брала кожного за серце, виймала з найчерствішої душі власну струнку...

Б) Наука є найкращою, міцною, найсвітлішою опорою у житті, якими б не були її мінливості.

В) Чого тільки не розповість дорога, биття яких сердець не поєднає!

Г) У роки дитинства я розкривав перед дітьми яскраві образи людей, імена яких стали для багатьох поколінь провідною зіркою.

6. Складне речення з підрядним з'ясувальним утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Мабуть, почну писати...* вибрати

А) коли настане слухна мить.

Б) якщо наполягатимуть друзі.

В) про що мовчить більшість.

Г) хоч на творчість немає часу.

Завдання 7-8 мають ДЕКІЛЬКА варіантів відповідей.

7. Вкажіть складнопідрядне з'ясувальне речення.

А) Біжить стежина в сад у зарості малини, яка дозріла вже і запахом п'янить.

Б) Благословенна тиша стояла над волошковим засніженим світом, що на невидимих решетах пересівав сяйво.

В) Ніколи не знаєш, що подарує берегові розхитаний і розкриплений пароплав.

Г) Після дощу розморена земля лежить і слухає, що робиться у світі.

8. Укажіть випадки, де правильно визначений тип складнопідрядного речення.

А) Соняшники високо піднімали свої жовті голови, щоб погрітися насонці. – підрядне умови.

Б) На небі збиралися великі хмари, так що можна було сподіватися дощу. – наслідкове.

В) Коли заходить ніч, тоді дивоцвітом цвіте степ. – підрядне місця.

Г) Соняшники високо піднімали свої жовті голови, щоб погрітися насонці. – підрядне мети.

Завдання 9-10 на встановлення відповідності.

9. Позначте відповідність між реченням та його характеристикою

А) Просте речення з вставним словом. 1. Щасливий я не тим, що маю

Б) Складносурядне речення. квіти...

В) СПР з підрядним обставинним. 2. Позаздриш долі берези, верби, явора, калини, що зеленіють у людській пам'яті.

Г) СПР з підрядним означальним. 3. Як мовиться, хмара сонце не Заступить.

4. Коли вже й справді світ почавсь од слова, то слово те було єдине – «брат».

5. Ще квітнуть зорі, і в діброві зозулі ще не одцвілись.

10. Вид підрядного речення

1 означальне

2 з'ясувальне

3 обставинне наслідку

4 обставинне мети

Приклад

А Народ, що не знає історії, є народом сліпців.

Б Я сідаю, щоб зустріть журавлині ключі.

В Струни чекають, щоб пальці торкнулись до них.

Г Дарма що сніг лежить, але весна своє бере.

Д Дощ випав менший, так що ледве прибав пиліюку.

Прочитайте та виконайте завдання 11-12.

11. Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки.

Справжній письменник повинен прагнути до того щоб читачі на себе його очима.

Як тільки вийдеш за поріг лишивши рідний клас немало сонячних доріг тобі розкриють час.

Молоді чорняві скрипалі позакидали назад голови так що на них ледве держались шапки.

Хоч земля щей не протряхла після дощу протее косарі поспішаючи впоратись з урожаєм уже таборились.

12. Накресліть схеми речень, визначте вид підрядної частини.

Щоб перебудувати світ, потрібно бути сміливим та сильним.

За високою стрункою дзвіницею, що так поривається вгору, де у білому підхмар'ї зникають лебеді.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗАВДАНЬ САМОКОНТРОЛЮ

Завдання 1-6 оцінюються в 1 бал.

Завдання 7-8 оцінюються у 2 бали.

Завдання 9-10 оцінюються у 2 бали.

Завдання 11-12 (підвищеної складності) оцінюються у 2 бали.

Максимальна кількість балів за виконаний тест – 12 балів.

Тестовий бал	Оцінка за 12-бальною шкалою
18	12
17	11
16	10
15	9
11-14	8
7-10	7
6	6
5	5
4	4
3	3
2	2
1	1

